

HET HUISWERK IS NIET AF!

Rijnlandse Schetsen voor Internationale Samenwerking.

AFSCHEID VAN DE COMMISSIE BUITENLAND VAN HET CDA.

Den Haag, 13 december 2011 mr J.J.A.M. van Gennip

INHOUDSOPGAVE

Pagina

<i>1. Een kort gloren..</i>	<i>2</i>
<i>2. Het onafgemaakte huiswerk.</i>	<i>4</i>
<i>3. Een gemiste kans.</i>	<i>8</i>
<i>4. Het verschil.</i>	<i>10</i>
<i>5. Beelden en waarden.</i>	<i>12</i>
<i>6. Het verschil ginds.</i>	<i>15</i>
<i>7. Noblesse oblige.</i>	<i>18</i>
<i>8. Maar er is meer.</i>	<i>23</i>

1. Een kort gloren..

Precies vijfentwintig jaar geleden, 8 november 1986, werd in Krasnapolski een studieconferentie gehouden over ‘‘Wereldeconomie en Ontwikkeling’’, de eerste poging om een samenhangende visie te ontwikkelen op een christen democratisch ontwikkelingsbeleid.¹ Dat rapport, van Mennes en van Balkenende, stond ter discussie en de hoofdsprekers waren, ja, wel, Piet Bukman, enkele maanden eerder aangetreden op Ontwikkelingssamenwerking, en toen ook al moesten sommigen naar mij luisteren. Eindelijk een poging tot een antwoord in dat rapport op de vraag of er wel zoiets was als een christendemocratische visie op dit terrein. Welk een pretentie!

Ontwikkelingssamenwerking, dat was het domein hier in Noord West Europa van de sociaal democraten, van de planeconomie, van de top down benadering en van de maakbaarheid, en voor velen – zij het in slinkende getallen en minder zelfverzekerd – was ontwikkeling bevrijding, revolutie, en van Washington tot Santiago de Chili ging het om groei en een zo weinig mogelijk in de weg te leggen vrije markt. Christen democraten in Europa en in Nederland waren goed voor de omvang, de getallen, maar verder in het politieke en intellectuele debat: *tais toi et sois belle* et

Er is in die periode 86 tot 90 een serieuze poging gedaan om wél iets van een eigen geluid te laten horen. Iets te vertalen van wat op die conferentie genoemd werd dat model van *eigenstandige* maatschappijontwikkeling, van *integrale* menselijke ontwikkeling ook, meer dan economisch.

Versterking daarbij ook van wat nu genoemd wordt *het civiellaterale kanaal*. En een poging om het karakteristieke antagonisme tussen medefinancieringsorganisaties en maatschappelijke organisaties hier en ginds tegenover eigen overheden te doorbreken in

---

¹ *Wereldeconomie en Ontwikkeling*, rapport Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, 1986

een nieuwe vierhoek van samenwerking tussen overheden en particuliere organisaties, hier en ginds. In de overtuiging, dat in landen als de Filippijnen, met een zwakke centrale regering, juist een hefboom op regionaal niveau nodig was om daar wel aanwezige positieve elementen bij lokale overheden gezamenlijk te laten optrekken met de beste krachten uit de maatschappij.

Aandacht voor *landbouw en agrarische werkgelegenheid*, en een systematische mobilisering van de *biotechnologische research* ten bate van juist kleine boeren.

Een nieuw engagement met *Latijns Amerika* en vooral voor de democratiseringsprocessen, daar en ook elders, de *steun aan de jonge democratieën*.

Stimulering van *ondernemerschap en bedrijfsleven ginds*, en als het kon, in partnerschap met Nederlandse ondernemingen, via een nieuw loket van *een versterkte FMO*. En waar landen klaar waren om te gaan participeren in de wereldeconomie, dat faciliteren, b.v. door massieve investeringen in *havens en andere infra-structuur* zoals in India.

En niet te vergeten die inzet tot *professionalisering met behoud van engagement*, binnen de bestaande kaders, van versterkte inzet van sectorspecialisten tot een carrière- kolom binnen BUZA, waardoor een langjarig perspectief geopend had moeten worden op inzet op een van de drie, vier centrale taakvelden.

Intensieve *Europese afstemming* werd een prioriteit, een taakstellende zelfs, tot knarssetanden van velen op het Departement. Maar wel vooruitziend!

Na Bukman zou *het percentage voor OS* nooit meer zo hoog worden, en de besteding van dat geld en voor het totale beleid was opeens en voor het eerst !

Maar helaas ook dit het rijk van Camelot was kort. Bij iedere nieuwe minister moet nieuw beleid gemaakt worden, bij sommigen liefst in discontinuïteit met het voorgaande.

2. *Het onafgemaakte huiswerk.*

Niet alleen dat: de theoretische basis voor een eigen visie was dun, niet uitgewerkt en werd niet geaccepteerd in het debat over internationale samenwerking. Weliswaar hadden de voorgangers van het CDA al sedert 1963 pogingen gedaan bouwstenen voor een herkenbaar beleid te formuleren. Er was een KVP-rapport rond 1963, waarin voor het eerst de gedachte van een medefinancieringsprogramma werd omhelsd – ik mocht daaraan meewerken -; een CHU-rapport, dat de eerste OS-bewindspersoon, Diepenhorst, begeleidde, een ander KVP-rapport, dat minister Bot sr. ondersteunde; er was de aardverschuivende motie Smallegen van 1964, maar het bleef bij wat ik later schreef in *The soft spoken inspiration*² een zacht, gedempt geluid, gedempt onder de tonen van inderdaad de giganten uit de sociaal democratische school van de planeconomen, van de Myrdalls tot Tinbergen, en Pronk. Dat overschreeuwd werd door de Chicago Boys en dat bewust weggedrukt werd door de neo-marxisten en dependencia-ideologen.

Intussen waren wij wel goed gedurende deze vijftig jaar voor de polsstok van een royaal ontwikkelingsbeleid en voor liefst acht verantwoordelijke bewindspersonen.

Wat maakt het verschil met het binnenlandse sociaal economische beleid, waar volgens zo velen, wel sprake was van een herkenbare richting, een samenhangende visie, een duidelijk alternatief, een derde weg? In de eerste Rijnland Lezing, bij gelegenheid van het afscheid van gouverneur Frissen, in oktober van dit jaar onderstreept Jean Claude Juencker³ op zijn unieke wijze nog eens het belang van zo'n sociaal economisch alternatief tegenover het centrale overheidsdenken en tegenover het casino-kapitalisme.

Die lijn tussen het christelijk sociale denken, het Rijnlandse model en de sociale markteconomie. Ze zijn niet hetzelfde, en ze zijn niet het exclusieve domein van christen

---

² J. van Gennip, *The soft-spoken inspiration*, (with a preface by Christopher Patten), Eduardo Frei Foundation, The Hague 2002.

³ Jean Claude Juncker, *Het Rijnland Model*, Maastricht 2011.

democraten, zeg ik met een verwijzing naar Jacques Delors en naar Melkert's uitspraak 'Ich bin ein Rheinlaender', maar er is een lijn.

Waarom onze onzichtbaarheid dan? Hier kan het ook niet liggen aan het zwijgen van de Kerken. Van de Wereldraad in haar n inspirerende geschriften vanaf begin zestiger jaren – de 1%-norm is van haar – van de encyclieken Mater et Magistra via Populorum Progressio tot twee jaar geleden Caritas in Veritate, en van het Conciliair Proces in Basel in 1989, met zijn volgens De Maziere, beslissende invloed op de DDR-opstand van dat jaar, tot de mondiale Jubilee oproep: Kerken waren erbij en zeker waren erbij de talloze getuigen, bloedgetuigen niet zelden, in de arme landen zelf.

Maar toch is er geen diepgaande en coherente en zeker geen breed geaccepteerde vertaling gekomen van dat Rijnlandse model en de uitgangspunten van de sociale markteconomie voor het domein van de internationale samenwerking!

Dat ligt niet alleen aan de overstemming door anderen; het ligt ook aan ons, aan ons binnen en buiten de Christendemocratie, die een boodschap zouden moeten hebben aan het denken en de inspiratie vanuit deze traditie.

- Aan de Nederlandse universiteiten is er sinds veertig jaar geen serieus, groter project meer bespeurbaar geweest, dat die lijn christelijk sociale inspiratie-Rijnlands model – sociale markteconomie heeft uitgewerkt op dit terrein.⁴ Dat staat in schril contrast met de binnenlandse dimensie ervan: er zijn geen pendanten van Kuijper of Cobbenhagen. Soms werden veelbelovende aanzetten daartoe zoals op het IVO in Tilburg gesmoord in de agressie en gemakzucht van de omarming van het marxisme. Bijna een halve eeuw stilstand.
- Vele echt christelijk geïnspireerde denkers en beleidsmakers zijn bovendien de relevantie van het in Europa in de 20^e eeuw ontwikkelde sociale marktdenken voor de

---

⁴ Dat wil niet zeggen, dat er niet op enkele plekken zeer verdienstelijk aan gewerkt is, b.v. door dr. G. Buijs of door Prof. Eelke de Jong van de Radboud Universiteit.

problematiek van de armoede en onderdrukking elders gaan ontkennen. Alleen een totale afwijzing van de daar bestaande orde, een bevrijding ervan en een profetisch getuigenis, ook tegenover de onderdrukkende westerse politiek en de wereldorde waren op hun plaats.

- En helaas moet ik zeggen, dat de christelijk sociale beweging in ons land zichzelf sterk gevangen heeft laten houden in de beperkende grenzen van de binnenlandse sociaal economische ordening. In mijn bijdrage aan het laatste CSC heb ik geprobeerd aan te geven, dat er vier-vijf ‘generaties’ zijn in dat denken: van de architectonische kritiek van Kuijper in 1891 en *Rerum Novarum* op het kapitalisme van die dagen tot de naoorlogse noodzaak van verzoening en supra-nationaliteit van Pius XII, Maritain en Schuman, en het vredesdenken van *Pacem in Terris* en de Wereldraad (en *Pax Christi*) tot de internationale solidariteit vanaf het midden der zestiger jaren tot de inzet voor globalisering en milieu in dat Conciliair Proces en *Caritas in Veritate*.⁵ Onze aandacht is niet alleen blijven steken in die eerste generatie – zie de afwezigheid van vele van de dragers van de latere ontwikkelingen op b.v. dat CSC -, maar er is ook nog iets wezenlijks anders: in 1900 ging het over ons zelf, wij ‘Kleine Luiden,’ ‘wij, achtergestelde Roomsden,’ vanaf 1970 ging het over anderen, die arm en achtergebleven waren. Niet alleen hier: die fantastische brief van de bisschoppen van de VS ‘On Poverty’ had een ommekeer in de politiek van de Amerika kunnen betekenen terzake internationale armoedebestrijding. Fantastisch vanwege die unieke combinatie van deskundigheid en verantwoordelijkheid. Maar die achterban, die kleinkinderen van Italiaanse en Poolse immigranten, die eindelijk verhuisd waren van hun getto’s naar het welvarend suburbia, van Democraat intussen Republikein

---

⁵ Zie J. van Gennip, “Schepping en internationale samenwerking” in: *Schepping & Samenleving*, Doorn, Christelijk Sociaal Congres, 2011.

geworden, reageerden voorspelbaar: eindelijk hebben we het beter en nou moeten we gaan delen met anderen; en dus....

- En zeker is het ook niet erg behulpzaam geweest, dat bij de christelijke medefinancieringsorganisaties – eigenlijk de eerst aangewezenen – weinig systematisch geïnvesteerd is om de betekenis van de inzet van hun counterparts naar hier toe te vertalen, in een dialoog met de publieke opinie en met de dragers van het Rijnlandse model over welke inzet het verschil maakte. Radicaliteit, bevrijding, keuze voor de armen, zijn in de ogen van vele niet compatibel met de acceptatie van de bestaande orde, zoals die door vele christelijke sociale en politieke organisaties hier voorgestaan wordt. Maar gezegd mag worden, dat sinds enige tijd mensen als Gruijters en Grotenhuijs serieus bezig zijn om de geaggregeerde ervaringen en kennis wel te vertalen in meer algemene beleidsconsequenties.
- En intussen is de laatste verklaring voor de het niet afmaken van het huiswerk over de relatie Rijnlands Model en Internationale Samenwerking natuurlijk het feit, dat die ingehaald lijkt in onze cultuur en samenleving door de versnelde en dominant geworden secularisering en het verval van de volkskerk.

3. Een gemiste kans.

Maar is dat nou allemaal zo erg, dat er geen geprofileerde eigen visie op de bestrijding van de wereldwijde armoede is ontwikkeld? Voor wie naar de gecombineerde cijfers van die afgenomen armoede en die gegroeide bevolking kijkt is die halve eeuw toch buitengewoon succesvol geweest in het licht van de menselijke geschiedenis. De wet van Malthus is omgekeerd.

En toch: de ontwikkelingshulp kampt momenteel met een aantal verwijten en problemen, die zeker ten dele vermeden hadden kunnen worden, als de uitgangspunten van het Rijnlandse model een grotere kans hadden gekregen.

- Ik denk, dan uiteraard allereerst aan het onvoldoende in de praktijk brengen van het subsidiariteitsbeginsel en dat vasthouden aan het geloof in de top-down benadering en de maakbaarheid. In het WRR-rapport ‘Minder Pretentie, Meer Ambitie’ wordt met name ook gelaakt het onvoldoende aansluiten bij de culturele en maatschappelijke realiteiten in de landen van samenwerking.
- Een tweede gemiste kans is de onderwaardering van de primaire economische processen, te beginnen bij de landbouw en de informele sector, dé potentiële dragers van een inclusieve groei, die ook de armsten ten goede komt.
- En op de derde plaats die onbegrijpelijke weerzin van zoveel beleidsmakers, actievoerders en politici tegen Europese samenwerking. Ook dat is een dimensie van een consequent toegepast subsidiariteitsprincipe, maar ja: Europa was van de christendemocraten en van een vorige generatie, en OS was van de sociaaldemocraten en van de VN.
- Vervolgens was er die afkeer van het begrip ‘integrale ontwikkeling’, met haar onderwaardering voor die andere aspecten van vooruitgang, die nu pas bij de index

van het menselijk geluk opeens ontdekt lijken: vrede, harmonie, sociale cohesie, zich thuis voelen. Op individueel niveau die systematische posterioriteit voor kadervorming met zijn ook morele en ethische kanten, kadervorming, ja ook: het vieze woord elitevorming. Maar wie kijkt waarom het ene land wel en het andere niet tot een evenwichtige ontwikkeling komt, kom heel snel uit bij de kwaliteit, ook de morele, van de economische, maatschappelijke, politieke elites. En het soms bewust ongebruikt willen laten van de positieve potenties van de in onze partnerlanden zo sterk aanwezige religieuze bindingen hoort hier ook toe.

- En dan heb ik het nog niet over de extreme keuzes, die voorkomen hadden kunnen worden. Nee, het evolutionaire model van Eduardo Frei, schamper afgedaan in de wereld van actievoerders en beleidsmakers als ‘desarrollistisch’ was zeker niet slechter geweest dan de ellende, die Allende veroorzaakt heeft en President Duarte had zeker meer steun verdient dan zijn bestrijders, die nu, als late bekeerlingen, wel een beleid zijn gaan voeren, dat dikwijls bij onze uitgangspunten past. Hoeveel conflicten en bloedvergieten zouden voorkomen zijn geweest....
- Maar ook die andere extreme keuze, die vermeden had kunnen worden. Met name na 1989 bij de transitie van de socialistische naar de markteconomieën. Juist geen *sociale* markteconomieën. Hoe is het mogelijk, dat de megalomanie van Jacques Attali, van oorsprong een socialist nota bene, naadloos ging passen in de visie van het casinokapitalisme. Zijn Europese Bank voor Reconstructie en Ontwikkeling heeft na 1989 de uit de Oostkust van de VS overgewaaide nieuwe levensbeschouwing van greed niet kunnen of willen bedwingen en zo ‘the theft of the century’ mee mogelijk gemaakt.

4. *Het verschil.*

Toch ontkennen velen, dat de kenmerken van het Europese Rijnlandse model relevant zijn voor de *internationale* samenwerking. Spreken over een *model* kan ook inderdaad misverstanden oproepen, want dat is in strijd met de basiskarakteristiek, dat de bestaande realiteit, de gegroeide cultuur, de fabric of society, pluriformiteit dus uitgangspunt moet zijn. Borgman zegt het in zijn inspirerende publicatie ‘‘Overlopen naar de Barbaren’’ zo: het gaat ‘‘om het inzicht, dat mensen niet tegenover een cultureel-maatschappelijke, sociale, politieke en economische orde staan, maar erin en ervan leven’’.⁶ En later ‘‘Het goede leven hoeft niet geïnstalleerd te worden, noch door een revolutie, noch door politieke maatregelen. Het moet worden onthuld, gevierd en versterkt.’’⁷ Het gaat om die tegenstelling tussen de dromers, de zelfbenoemde profeten, de fanatici soms en ons, afgeschilderd als doormodderaars, compromiszoekers... Een tegenstelling die gedurende een halve eeuw het debat over internationale samenwerking heeft gekleurd en dikwijls verlamd. Verkettering, uitsluiting, de maat nemen was het minste. Maar toch die keuze voor verandering vanuit het bestaande in plaats van vernietiging is over de mythes heen het beste geweest. Ik kan het alleen maar toejuichen, dat het nieuwe Strategisch Beraad van onze partij voor een middenpositie kiest, zoals Aart Jan de Geus op het laatste partijcongres onderstreepte. Het radicale midden, zoals hij dat noemde. Verandering dus niet om de verandering, maar om mijn geliefde spreuk van De Lampeduza te gebruiken: alles moet veranderen, opdat...alles hetzelfde blijft! De Lampeduza en de WRR, het kan verkeren. Hier ligt ook mijn voorkeur voor de inductieve methode. Ik ben nooit zo dol geweest op die benadering om eerst de principes te formuleren, waarmee een bepaalde maatschappelijke uitdaging, zoals armoedebestrijding, in een mal geperst zou moeten

---

⁶ Eric Borgman, *Overlopen naar de Barbaren*, Kampen, 2011, (pg.137).

⁷ Ibidem, pg.145.

worden en dan een daarbij passende blauwdruk te formuleren. Het Rijnlands model is niet revolutionair, oplegbaar, maar het is wel veranderingsgericht, verbeteringsgezind, en wel in de confrontatie tussen de bestaande werkelijkheid en de waarden, waarvoor wij staan. In die volorde. Als die werkelijkheid niet in overeenstemming is met gerechtigheid, vrijheid, waardigheid, dan past bijsturing. Hervorming en idealisme is nodig, maar vanuit en niet buiten die realiteit. En zo is het Rijnlands model ook geen dienstregeling voor politici en maatschappijhervormers. En daarom kunnen andere tijden en andere culturen ook tot andere oplossingen leiden, moeten leiden zelfs.

- Er was een tijd, dat de waardigheid van de arbeider een zware beperking van het ontslagrecht vroeg en er is een tijd, dat een vasthouden daaraan noodzakelijke arbeidsmobiliteit verlamt en daarmee welvaartsgroei voor diezelfde werknemer!
- Er was een tijd, dat de kleine boer beschermd moest worden tegen de vrije marktwerking bij grondpacht en hij dus een zware pachtbescherming kreeg, en er is een tijd, dat juist die zware bescherming verhindert, dat er ueberhaupt nog voldoende grond op die markt komt.
- Er was een tijd, dat ook de kleine man een stijgbeugel moest krijgen voor eigen bezitsvorming, te beginnen met het eigendom van zijn eigen woning, en er is een tijd, dat die stijgbeugels zo hoog zijn geworden, dat starters onmogelijk nog een huis kunnen kopen.

En daarom is ook een simpele extrapolatie naar andere landen en culturen van formules en voorzieningen, die het hier goed hebben gedaan, zoals de coöperaties, of ons agrarisch recht, niet zonder meer een goede zaak, want het gaat om tijds- en plaatsgebonden correcties van bepaalde werkelijkheden. Het Rijnlands Model is geen ideologie en geen blauwdruk en dat alleen al maakt het minder luidruchtig, doet het ‘soft spoken’ zijn.

5. Beelden en waarden.

Maar kiezen voor het midden, kiezen voor een evolutionaire benadering kan veel meer zijn dan puur pragmatisme. Het is ook kiezen voor beelden en waarden, en dat kan zelfs radicaal zijn.

Het is de erkenning allereerst van een mensbeeld van uniciteit, van waardigheid als het belangrijkste uitgangspunt: van onschendbaarheid dus ook; een mensbeeld van personaliteit, niet van plat individualisme: in relatie met andere mensen juist wordt geluk en zelfverwerkelijking bereikt. Het is ook het beeld van gebrokenheid, zo dikwijls verwaarloosd in allerhande theorieën en benaderingen in de ontwikkelingssamenwerking: de ontkenning van de neiging naar het slechte en de acceptatie van de mythe van Rousseau. Wat heeft ons dat geld en mislukkingen gekost!

Het is de erkenning van een maatschappijbeeld, dat niet uit een, niet uit twee, niet uit drie elementen bestaat. Een almachtige overheid of een zelfredzaam individu, of de invisible hand van een regulerende markt. Dat onmisbare element van de samenleving, de menselijke gemeenschap.

In dat maatschappijbeeld gaat het daarom ook om de kracht van de erkenning van processen van onderaf, maar dat is iets anders dan de romantische voorkeur voor het basisme, die ook in die vijftig jaar tot de onderschatting van dialoog, beïnvloeding en samenwerking met overheden heeft geleid. Het gaat ook om de erkenning van iets als algemeen welzijn, dat meer is dan de optelsom van de belangen van de delen: het bonum commune, the common good.

En dan gaat het om waarden, als vrijheid, in verantwoordelijkheid, gerechtigheid, met de erkenning dat dat meer is dan de wetten van de meerderheid of de maximum consensus in de vorm van een zorgvuldige procedure; het gaat om solidariteit; om subsidiariteit; om

rentmeesterschap – we kennen de begrippen – maar het gaat ook om verzoening, vergeving, een nieuw begin maken, en het gaat om het steeds willen zoeken naar de waarheid, dat kernbegrip, dat Vaclav Havel ons heeft aangereikt uit driekwart eeuw onderdrukking in Europa.

Wat betekent dat voor beleid en discussie over internationale samenwerking, dat klutsen van die beelden en waarden met de werkelijkheid. Zij het alleen maar noties in de marge?

Was het daarom, dat President Lagos van Chili ons een week opsloot in zijn Monedapaleis, Wijffels, de Waal, v.d. Akker: leg mijn ministers en leg de vakbeweging en de werkgevers eens uit, wat dat model bij jullie is, dat poldermodel? Hebben wij ook een SER nodig, een sociaal voorzieningssysteem van eigen verantwoordelijkheid en collectieve solidariteit, een visie, dat arbeid en kapitaal elkaar kunnen vinden in iets belangrijkers als algemeen welzijn? Is er een alternatief op Milton Freedman of Hugo Chavez? Of die erkenning van het belang van de samenleving: ook hier.

Het moest David Cameron zijn met zijn Big Society, die zijn ‘eigen’ Thatcher – ‘ik heb nooit zoiets als een samenleving kunnen aanraken’ – de absolute fout in verklaarde. Het was de verwaarlozing, zo niet de bewuste negatie van Attali en de zijnen, die de Russische bevolking beroofde van de noodzakelijke aanvulling én countervailing power tegen het casinokapitalisme in de afgelopen twee decennia. (En zeg ik er met een beetje frustratie bij: wat zou die geschiedenis er anders hebben kunnen uitzien, als toen de kandidaat van de Nederlandse regering het wel gewonnen had, met in zijn bagage visie en moed om de transitie van de almachtige staat niet alleen richting staat, maar ook samenleving te leiden.)

En wat zou het debat over het falen of het succes van ontwikkelingssamenwerking anders gekleurd zijn, als we op grond van ons mensbeeld dat afgeleide concept van *integrale*

menselijke ontwikkeling zouden mogen hanteren in plaats van alleen maar economische? Charles Kenny van CGD somt het nog eens allemaal op in zijn *Why Global Development is succeeding?*⁸ die ongekeerde verbetering in kwaliteit van leven, van dramatisch reductie kindersterfte, explosie van toegang tot onderwijs, tot voedsel ook, en vooral burgerrechten, dat was het toch, waarom veertig, vijftig jaar geleden de Nederlandse bevolking aan de politiek de polsstok gaf voor royale ontwikkelingshulp. Als Robbert van Lanschot (NRC-3dec.2011) in de interkontinentaal bellende dames in de kapsalons van Bujumbura de symbolen ziet van het nieuwe Afrika, de ontwikkelingshulp voorbij, zich eens zou afvragen, waarom die vrouwen kunnen rekenen, handelen, communiceren, wie dat gedaan heeft en met welke middelen, en waarom dat werk nog even moet doorgaan. Hij kan dat antwoord vinden bij President Obama, of zijn moeder, als ze nog leefde: die zal erkennen, dat ook zijn opleiding voor een gedeelte mogelijk was met de postzegels en het zilverpapier voor die Nederlandse missieschool in Jakarta.

Alan Fimister maakt in zijn boek over Schuman duidelijk, hoe er een directe lijn loopt tussen het Thomisme, het christelijk sociale denken, het personalisme van Maritain en de heldenkeuzes van Schuman voor verzoening, subsidiariteit en supra-nationaliteit.⁹ Het zijn exact die ingrediënten, die de wereld opnieuw nodig heeft, van het Midden Oosten tot Midden Amerika, van het Gebied rond de Grote Meren tot de versterking van de VN en het internationaal monetair systeem.

---

⁸ Charles Kenny, *Why Global Development is succeeding?* New York, Basic Books, 2011.

⁹ Alan Paul Fimister, *Robert Schuman: Neo-Scholastic Humanism and the Reunification of Europe*, Brussels 2008.

6. *Het verschil ginds.*

Beelden en waarden, die ginds allereerst, in het Zuiden het verschil moeten maken. In de samenlevingen, meestal diepgelovige samenlevingen daar. We weten er zo weinig van, soms ook – het kan niet genoeg gezegd worden – omdat we onze oren gesloten houden voor wat ginds echt gebeurt, echt gedacht wordt vanuit die inspiratie. We zouden er zoveel van kunnen leren, want de tijd, dat wij daar de les leerden is al lang voorbij.

- Vijftig jaar ontwikkeling is ook vijftig jaar van verzet, van het niet willen accepteren van onderdrukking, onrecht, geweld, corruptie. Wie de bibliotheken van geschriften, appels, protesten, van kerken, van christenen, van gelovigen op zich wil laten inwerken, ziet die soms letterlijk bloedrode draad van opkomen voor armen en verdrukten, van die eigen antwoorden op die kluts daar van werkelijkheid en waarden. Een werkelijkheid, die zelden vergelijkbaar was met die van onze landen. En het is misschien daarom, dat de oproepen tot gerechtigheid en vrede zo weinig in verband worden gebracht met de ‘traditionele’ karakteristieken hier van dat Rijnlandse model. Ik moest zelf ook even nadenken, toen ik midden in de oorlog tussen Georgië en Rusland uitgenodigd werd om een inleiding in Tbilisi over het subsidiariteitsbeginsel te houden....Maar toch, dat die andere realiteit een ander antwoord vraagt, doet niets af aan het gezamenlijk uitgangspunt. Twee voorbeelden uit alleen al deze maand: wij ontvangen hier de President van Mali, kunnen dat, omdat zijn regime democratisch gelegitimeerd is. Weinigen weten, dat een kwart eeuw geleden, de katholieke minderheid van dat land de aanzet heeft gegeven tot een nieuw democratiseringsproces. En op hetzelfde moment krijgt de kardinaal van Kameroen de jaarprijs van Transparency International voor zijn niet aflatend verzet tegen de corruptie. Voorbeelden voor het oprapen, in tijd en plaats.

- Aanklachten tegen boze machten van buiten volstaan niet. Wat is de boodschap naar de eigen groep toe, van politici, kerkleiders, ondernemers? We zien naast het protest die andere dimensie van eigen verantwoordelijkheid: doe zelf gerechtigheid, bedrijf zelf fatsoen en solidariteit, en die bisschop uit Ghana op die bijzondere conferentie van de Eduardo Frei Stichting over Religie en Ontwikkelingssamenwerking, met zijn eigen boodschap voor de afgestudeerden in zijn land: kies nou eens niet het gemakkelijke pad van een ambtenarenbaantje. Het land heeft ondernemers nodig, mensen, die risico durven nemen.
- Van Chili tot Zambia, van Zuid Afrika tot Polen en de Filippijnen, en waar niet eigenlijk, hebben we dat andere geluid gehoord, over een wereld, die wel menswaardig kan en moet worden. Dat authentieke en moedige verzet, die schreeuw om een alternatief heeft wel in onze beeldvorming het gevolg gehad, dat we daarin zijn blijven steken. Van het protest, de aanklacht, de oproep moet het overgaan in richtinggeving voor maatschappijopbouw, in duidingen van maatschappelijke en politieke agenda's, zoals we dat hier vanaf het einde van de negentiende eeuw hebben gezien. Maar dat is nog moeilijk, of de noodzaak wordt niet gezien, soms ginds niet, soms hier niet. Soms ontbreekt het aan deskundigheid, soms aan politieke ruimte om tussen de twee dominante stromingen van kapitalisme en socialisme een eigen visie neer te zetten. En niet altijd waren donoren – ook verwante - hier verguld van die volgende stap, met zijn trial and error, zijn compromissen en zijn acceptatie van belangrijke aspecten van de werkelijkheid. En helaas is er ook weinig inspanning gepleegd om de geaggregeerde kennis van die alternatieven – die dikwijls minder spectaculair zijn dan het profetisch getuigen – hier ter kennis te brengen. Toch: Zuid Koreaanse christenen hebben in het ontwikkelingsproces van hun land de kernbegrippen van Kuypers sociale leer, zoals die via de Stone Lectures tot hen waren

gekomen, proberen te vertalen in hún versie van sociale markteconomie, en de Kerken van Latijns Amerika hebben in dialoog met Pater Bigo, de leermeester van Jacques Delors, getracht dat alternatief voor hun situatie wel uit te werken. Fe Christiana y Compromiso Social is daartoe een uitvoerige, hier onopgemerkte uitwerking als antwoord op de eigen ‘conjuntura’. En op zoveel andere plaatsen. Juist op dit moment van existentiële crisis van de ontwikkelingssamenwerking, zou ik, als ik nog enige verantwoordelijkheid had, daarom de hoogste prioriteit geven aan de uitwerking, verdieping, vertaling van die beelden en waarden in hun betekenis voor de nieuwe samenlevingsopbouw en politiek van de opkomende landen. Wij moeten niet zeggen, wat de plaats is van de kleine boeren in de economie van Brazilië, of op welke manier gezinsverdunning en trek naar de stad een nieuwe behoefte aan sociale vangnetten in India scheidt, of hoe bij een faciliterend landbouwbeleid in West Afrika des paysans deviennent des agriculteurs! Dat moeten ze zelf zeggen, en dat geurt dikwijls ook, maar aan hun reflecties en studies, hun experimenten kunnen we een helpende hand bieden in de vorm van kennis nemen van hun research en geschriften, hun uitwisseling ook, ons luisterend oor, onze antennes voor ontvangst hier, want er wordt iets groots verricht.....

7. Noblesse oblige.

Maar daarmee zijn we gekomen bij wat hier echt telt. Gebruiken wij en met ons ideëel verwante donororganisaties onze mogelijkheden voldoende om hier dienend en stimulerend te helpen. Zeker niet altijd. Er zijn twee extremen.

Ik had het al over het misverstand, dat de tijd en plaats gebonden oplossingen hier niet normatief mogen worden voorgeschreven voor ginds. Formules van sociale woningbouw, die ginds neerkwamen op de stichting van villawijken; coöperatieve banken, die een te gemakkelijke prooi werden van belanghebbende elites. Die minister van landbouw in een Aziatisch land, die de balanstotalen van de Rabo uit zijn hoofd kende, en toen hij hoorde, dat mijn grootvader tot de stichters behoorde, uitriep: maar dan moet U wel verschrikkelijk rijk zijn....

Maar er is ook een andere extreem: die blijvende voorkeur voor de revolutie; het radicale, en de afwijzing van die derde weg van het christelijke sociale, en zeker alles wat zweemt naar verwantschap met christendemocratie. Die onderwijsbond in Peru, die eindelijk begrepen had, dat niet schreeuwen, maar medeverantwoordelijkheid nemen het gebod van het uur was, en toen van een ngo te horen kreeg, dat de subsidie voortaan naar een radicale minderheid zou gaan. Die onderwijscongregatie in Hyderabad, die op tijd inzag, dat systematische technologische capaciteitsversterking juist in die regio toekomst zou bieden, ook aan de armsten, en te horen kreeg, dat bevordering van individuele kansen niet strookte met onze voorkeur voor collectieve actie. Ik kan U ermee blijven vervelen. Maar daarmee blijven de bouwstenen voor die eigenstandige maatschappijopbouw wel ongebruikt.

Ik denk, dat bij de onvermijdelijke herformuleringen van het beleid daarom aandacht gegeven moet worden aan de volgende elementen.

Het gaat inderdaad primair om *gerechtigheid* in de brede zin. In de zin van Ernst Hirsch Ballin tijdens zijn rede voor Thomas More vorig jaar november in Den Bosch.¹⁰ Het gaat om *verantwoordelijkheid*. En het gaat om dat mens- en maatschappijbeeld, dat leidt tot meer aandacht dan voor overheid en markt. Maar dan komt de stap naar een verdere vertaling. Allereerst, ja zeker, veel meer aandacht voor het civiellaterale kanaal. Als er één kenmerk is van een christendemocratisch ontwikkelingsbeleid, dan is het systematisch en zeer krachtig kansen bieden aan een authentiek en autochtoon – beide – maatschappelijk basis- en middenveld. Natuurlijk geen ongedekte cheques en vooral autochtoon, authentiek en relevant voor die doelstelling van integrale menselijke ontwikkeling. Het gaat dus om een civiellateraal kanaal, dat instrumenteel is, niet aan Nederlands of particulier donorbeleid, maar dat *aansluit* bij een maatschappij visie, waarin plaats is voor *elementen* die het Rijnlands model geconstitueerd hebben. In hun autochtone vertaling naar de eigen samenleving.

Hoe helpen wij initiatieven ginds voor de agrarische sector in een nieuwe balans tussen de onmisbaarheid van de kleine boer met de eisen, zeker in de mondiale condities, van schaalgrootte?

Hoe helpen wij nu de meerderheid van de bevolking in steden of wat daarvoor doorgaat is gaan wonen, de informele sector, en hoe wordt de sterke band van de grootfamilie benut voor nieuw ondernemerschap?

Hoe koppelen wij de belangenbehartiging van vakbonden, boerenorganisaties, werkgeversorganisaties aan de notie, dat het groepsbelang niet perse het laatste station is, maar dat er ook zoets is als verantwoordelijkheid voor de totale economie, sociale voorzieningen en het milieu. Hoe steunen wij initiatieven om hen weg te houden van populisme, de kortzichtigheid, of ondeskundigheid?

---

¹⁰ Mr Ernst Hirsch Ballin, *Recht en rechtvaardigheid van nabij*, Jaarrede Thomas More Stichting, Den Bosch 30 maart 2011.

Hoe faciliteren we nog meer effectieve kredietvoorzieningen, én sparen, én verzekeringen, voor de kleine vrouw en man en hun ondernemingen, met deskundigheid, met soms innovatieve financiële technieken, met soms ook fondsoverdracht. De samenwerking tussen Rabo en Cordaid, na ruim vijftientig jaar weer in professionaliteit verenigd, is een voorbeeld.

En dan die systematische doordenking van de betekenis van de tertiaire sector, van sociale woningbouw tot zich zelf financierende gezondheidszorg, van milieucoöperaties, ook daar, en gemeenschapsenergievoorziening. De uitbraak ook uit de kring van de grootfamilie naar de lokale gemeenschap. En zoveel meer.

En daar hoort ook die vraag bij, hoe het Nederlandse bedrijfsleven, ook het midden- en kleinbedrijf, effectief betrokken kan worden bij het ontwikkelingsproces. In Midden- en sommige Oost Europese landen is dat goed gelukt. Is dat uitbreidbaar naar opkomende landen? Hier zouden sectoroverschrijdende samenwerkingsvormen tussen ondernemingen (en banken) hier, de makelaardij van medefinancieringsorganisaties, en vooral de langjarige institutioneel verankerde samenwerking met productiegebieden ginds wel eens boeiende perspectieven kunnen bieden: locus et globus, zeggen ze in de coöperatieve wereld van Noord Italië, en met succes. Een draad van de Pieken in de Delta naar les Murailles de Sable, de zandkastelen in de Sahel. Misschien letterlijk in toekomstige scenario's van energievoorziening....

Van de steun aan dit soort initiatieven hangt het in belangrijke mate of de transitie van arm naar middeninkomen verloopt langs de lijnen van humaniteit en betrokkenheid of van afbraak van de oude structuren, vervreemding en ten koste van de kwetsbaren. Het Rijnlands model koos en kiest voor modernisering met respect voor de bestaande structuur van de

samenleving, en dat juist kan van grote betekenis zijn bij de vele landen in transitie en opkomst.

Daaraan voorrang geven is gewenst, maar vooral is nodig een antwoord op een nieuwe vraag van ginds: wat is in de transitie verantwoord leiderschap, een andere, bredere en diepere invulling van het begrip ‘good governance’. Dat houdt allereerst in steun aan initiatieven voor vorming van verantwoord leiderschap in economie, maatschappij, en in politiek en overheid. Veel meer dan alleen kwaliteit van rechtspraak of van de Rekenkamers. Het is die combinatie van ethiek en deskundigheid op alle niveaus. Het is de promotie van engagement, sociaal, in CSR, in de politiek. Wie de biografie van Anton Jurgens leest, ziet hoe door hem in de twintiger en dertiger jaren een helpende hand geboden werd om sociaal leiderschap en sociaal ondernemerschap in de dramatische transitie van die dagen inhoud te geven.¹¹ De behoefte aan dit soort leiderschap is groter dan ooit. Maar het gaat ook – desgevraagd – adviezen, ongebruikelijke soms. B.v. op legislatief terrein terzake fiscaal economische, educatieve, gezondheidszorgvragen, terzake de opbouw van instituties, overlegfora, uitvoeringsorganisaties. Natuurlijk geen export van onze systemen, maar wel een dialoog over wat hier succes of mislukking was en wat ginds vertaalbaar en bruikbaar is. Het beleid van Staatssecretaris Knapen biedt overigens zeker een aantal aanknopingspunten, waardoor deze benadering in een verdere uitwerking kansrijk kan worden.

De claim van bemiddelende organisaties hier op een intermediaire rol t.a.v. de besteding van belastinggelden voor ontwikkeling ginds had ooit haar rechtvaardigingsgrond in dat kwartet van kennis van de waarde van initiatieven ginds, een gepaste afstand t.a.v. overheden ginds en hier, een tastbaar, verzilverbaar mandaat van een achterban en vertrouwen in de keten van de

---

¹¹ F.J.M. van de Ven, *Anton Jurgens Hzn 1867-1945. Europees ondernemer, bouwer van een wereldconcern*, Zwolle 2006.

geldverstrekker, de bemiddelaar en de ontvanger. Dat blijft, maar daar komt m.i. bij, dat broodnodig is het invullen van die witte vlek in het denken over ontwikkelingssamenwerking: wat zijn de echte effecten van steun aan het civiellaterale kanaal, wat zijn de lessen van de geaggregeerde kennis over een bepaald soort projecten, aan welke nieuwe transitiekennis is behoefte, waar wordt dialoog over modernisering en behoud traditionele karakteristieken zinvol? Ook kunnen zij een nog duidelijker handelingsperspectief bieden aan de zelfdoeners op het terrein van de ontwikkelingssamenwerking met behoud van standaarden van kwaliteit en professionaliteit.

En niet te vergeten, die andere dimensie: waar kunnen onze samenlevingen leren van problemen en hun aanpak ginds, van fundamentele aanpak jeugdcriminaliteit tot kredietverstrekking in de semi-formele sfeer.

Bemiddelende organisaties, met mijn elders uitgesproken voorkeur voor algemene medefinancieringsorganisaties,¹² zullen m.i. juist hun waarde kunnen heruitvinden in de opbouw en verdieping van de kennis en de daarop gebaseerde dialoog over wat de samenlevingen – klein en groot – kan bijdragen aan humane, integrale ontwikkelingsprocessen, zeg – met een zekere pretentie – de vertaling van karakteristieke elementen van het Rijnlands Model daarbij.

De WRR heeft in haar rapport de rol van die medefinancieringsorganisaties onvoldoende uitgewerkt of zelfs miskend. Die losse draad is door sommigen opgepakt, b.v. in een nog niet gepubliceerde uitstekende nota van Jan Gruijters van Pax Christi, waarin hij een nieuwe specialisatie en taakverdeling voorstelt voor organisaties hier. Het is alleszins de moeite waard, ook voor het CDA, om met de denkers en analisten uit de wereld van het civiellaterale kanaal, als ze dat op prijs stellen, dit soort benaderingen uit te werken.

---

¹² Zie J. van Gennip, *Het nieuwe debat over Religie en Ontwikkeling*, Zuid-Noordcommissie PvdA, b.g.v. het afscheid van drs J. Bos als voorzitter, op 4 september 2007.

8. *Maar er is meer.*

Intussen weten we, dat een halve eeuw ontwikkelingssamenwerking ten einde loopt en vervangen wordt door de globaliseringsagenda.

Dat nieuwe tijdperk en die daarmee samenhangende agenda – het einde van wij en zij, en het begin van wij – zal bepalend zijn voor de verwezenlijking van het algemeen welzijn, het bonum commune, nu op wereldniveau en op een tijdsbalk van meerdere generaties.

Wie zich daaraan wil zetten, en de christendemocratie moet dat, op straffe van betekenisloosheid, heeft een bijzondere rugzak van proviand nodig en een feilloos kompas. Opnieuw kan die combinatie van christelijk sociale waarden, van het Rijnlandse model en van de sociale markteconomie een onschatbare inspiratiebron zijn, juist bij die gestaltegeving van een humaan, toekomstbestendig en vreedzaam globaliseringsproces.

Gerechtigheid, solidariteit, rentmeesterschap, subsidiariteit en niet te vergeten verzoening en vrijheid zijn van een bijzondere actualiteit. Tegenover het geweld, de hebzucht, de kortzichtigheid, de ongelijkheid, maar ook de vervreemding, dat bijna allesbeheersende culturele fenomeen van onze dagen, kunnen zij remedie en recuperatie bieden.¹³

Zoals in 1950 de erkenning, dat algemeen belang alleen realiseerbaar was op het supranationale niveau van Europa, zo beklemtoont Caritas in Veritate hetzelfde nu voor het mondiale niveau. En de wijzer op het kompas van het subsidiariteitsprincipe wijst direct in die richting, maar die wijzer heeft wel twee kanten. De sociaal democratische oud burgemeester van Hamburg, Klaus von Dhonanyi, onderstreept, dat de onmisbare component van het globaliseringsproces is de versterking van de kracht van lokale gemeenschappen, bestuurlijk, in voorzieningen, in belangenbehartiging en gewoon leven. Vital local communities, daar hadden de Worldconnectors het vorige week over. Dus:

---

¹³ Zie “Leve de burgerlijkheid.” Inleiding door dr. Govert Buijs op het Christelijk Sociaal Congres 2010 *Een huis om in te wonen*, Doorn 2010.

- Krachtige lokale gemeenschappen én vormen van versterkte autoriteit op mondiaal niveau.
- Maar dan ook in die blijvende vertaling in dat historisch unieke project van Europese eenwording en verdieping. Dat is haar nieuwe rechtvaardigingsgrond: in een globaliserende wereld, waarin wij als Europeanen nog maar zeven procent van de wereldbevolking uitmaken is de Unie, ik spreek liever over de Gemeenschap, de enige voorwaarde voor behoud van onze identiteit en onze belangen, economisch, sociaal, cultureel. Dat Europa ook, dat geroepen blijft tot medeverantwoordelijkheid voor de rest van de wereld.
- En dan die andere les van de laatste jaren. Alleen een ander model dan dat van het casino-kapitalisme is toekomstvast zowel tegenover alles vernietigende hebzucht als in staat voor ons en de rest van de wereld welvaart te bevorderen, ook in de ons vertrouwde cultuuromslag naar hard werken, sparen, soberheid. Familiebedrijven, landbouw, maar ook high level technologie, en ruimte voor die derde sector van de coöperatieve voorzieningen en ondernemingen.
- En tot slot: onze nieuwe agenda moet waarde bepaald zijn. De VN en de Verklaring van de Rechten van de Mens zijn op papier een Siamese tweeling, maar in de praktijk onvolmaakt in hun soms arbitraire toepassing, ook in de eenzijdige nadruk op vrijheid en rechten zonder de balans met verantwoordelijkheid en plichten. We moeten daarbij uit de juridische kaders durven treden en de discussie en reflectie met elkaar aangaan over welke waarden ons binden, van die menselijke waardigheid tot compassie als verbindend thema. We hebben ook nieuwe referenties nodig, van rentmeesterschap tot compassie, die juist verbindende waarde tussen alle godsdiensten, die we nu zo hard nodig hebben. En ruimte voor spiritualiteit, verbonden met die andere waarden en zorg voor de Aarde, zoals belichaamd in het Handvest van de Aarde.

Voor de reflectie en discussie in onze eigen kring zie ik daarom twee grote projecten opkomen. Aan de ene kant: wij hebben in Nederland als geen ander ervaring met de kracht en de tekortkomingen van het civiellaterale kanaal bij de ontwikkelingssamenwerking. Laten we op de eerste plaats die noodzakelijke ontwikkelingssamenwerking vernieuwen door een systematische kruisbestuiving van die ervaringen met het beleid van overheden en particuliere organisaties. Misschien zijn daarvoor voorzieningen nodig: het zou een straks kenmerkend legaat van deze verwarrende periode kunnen zijn, als we tenminste op dit terrein nieuwe kennis met nieuwe visie tot nieuw beleid zouden kunnen maken. Maar anders dan alleen een pleidooi voor meer. Wat betekent het sociale en ecologische marktmodel voor de ontwikkelingssamenwerking? Is dat wereldvreemd? De Fractie van de CDU in de Bundestag heeft zojuist besloten ‘‘Het sociale marktmodel als kompas voor ontwikkelingssamenwerking’’ in te zetten voor vernieuwing. Daar hoort bij om aan dat civiellaterale kanaal meer prioriteit te geven, en het Europese beleid daaraan te ijken! Een het tweede grote project zou kunnen zijn, juist voor ons, hoe om te gaan met die globaliseringsagenda. Niet in illusie of activistisch verzet, maar met de centrale vraag, hoe een duidelijk handelingsperspectief te bieden voor onze burgers uit de verwarring en bedreiging van die mondialisering.

Toen ik een halve eeuw geleden met onze Katholieke Staatkundige Studentenfederatie stapjes ging zetten in het theater van de politiek kreeg ik scripts mee vanuit het katholieke en christelijke denken over sociale vraagstukken, ook de internationale. Mijn rugzak. Goed gevuld en aangevuld met encyclieken en geschriften, en met een publiek – toen nog een volkskerk – van aanmoediging en soms applaus.

In de laatste zichzelf opheffende Partijraad van de KVP, eenendertig jaar geleden, heb ik gevraagd, of de katholieke inbreng in het nieuwe CDA niet juist zou moeten zijn het besef, dat de wereld groter is dan ons eigen land, onze eigen omgeving.

Kunnen wij nu de Nederlandse en Europese samenlevingen , die en masse hun kerkelijke institutionele verbanden hebben opgegeven of losgemaakt, overtuigen, dat in die traditie waarden en beelden belichaamd zijn, die van onverminderde betekenis zijn bij de bestrijding van armoede veraf, en vooral bij de opbouw van een nieuwe humane en duurzame werldsamenleving. Proviand voor de moeilijke reis door samenleving en politiek voor ons, waardevol, los van kerkverlating en door het stof van geschonden vertrouwen heen.

Het was en is een voorrecht om aan de internationale en vooral Europese agenda's te werken.

Ik mag degenen, die nieuwe verantwoordelijkheden in dat proces dragen en gaan dragen heel veel succes en zegen wensen. Vanuit mijn levenslange overtuiging, dat het midden in de politiek bepalend is voor de vraag naar de kwaliteit van de menselijke en maatschappelijke ontwikkeling, hier en ginds, wereldwijd en straks.

13 december 2011.